

BASICS BEATRIX

CARNUNTUM: A MŰLT ÚJRATEREMTÉSE

Carnuntum az egykori Felső-Pannonia fontos katonai állomása és települése volt. A Duna jobb partján, a mai Petronell és Bad Deutsch-Altenburg helységek területén találták meg azokat a római emlékeket, amelyek a nevére is utaltak, bár a nem rövidített, hanem teljesen kiírt nevét egy ószőnyi (Brigetio) feliratos kövön olvashatjuk.

Helye meghatározó volt, az egyik fő útvonal mentén feküdt, amely Savarián és Poetovión (Pettau, ma Ptuj, Szlovénia) át Itáliával kötötte össze. Kereskedelmi szempontból fontos volt, hogy ez az út egészen a Keleti-tengerig vezetett. Stratégiai szempontból még ennél is nagyobb volt a jelentősége: Tiberius, a későbbi császár például Kr. u. 6-ban itt kelt át a Dunán, ennek vonalát elérte a pannoniai hódítás, és szükségessé vált helyőrség létesítése itt. Ekkor lett a település Pannonia része. A városi jogot Hadrianus császártól kapta Carnuntum. Marcus Aurelius a markomann háborúk alatt három évet töltött itt. Septimius Severust a pannoniai légiók itt kiáltottak ki császárrá Kr. u. 193. április 9-én, a következő évben a császár colonia rangra emelte (Colonia Septimia Aurelia Antoniniana Carnuntum). A védfallal megerősített téli tábort a Kr. u. ötvenes évek közepén egészítették ki a légiós táborhellyel. Carnuntum 106-ig Pannonia tartomány, majd annak kettéosztása után Felső-Pannonia (Pannonia Superior) fővárosaként a helytartó székhelye volt. 308 őszén a város császártalálkozó színhelye volt, az uralkodók itt egyeztek meg a birodalom uralmának felosztásáról a négy társcsászár között.

*a városi jogot
Hadrianus
császártól kapta
Carnuntum.
Marcus Aurelius
a markomann
háborúk alatt
három évet
töltött itt*

*308 őszén a város
császártalálkozó
színhelye volt,
az uralkodók itt
egyezték meg
a birodalom
uralmának
felosztásáról a négy
társcsászár között*

Az 1. század húszas éveitől Savariában állomásozó, Apollo isten nevét viselő XV. légiót (legio XV Apollinaris) Kr. u. 50-ben Carnuntumba helyezték át. Őket szolgálták az ekkor újonnan épült létesítmények. Traianus császár uralkodása idején vezényelték ide a XIV. légiót, amely itt állomásozott egészen a Római Birodalom bukásáig.

*Traianus császár
uralkodása idején
vezényelték ide
a XIV. légiót, amely
itt állomásozott
egészen a Római
Birodalom bukásáig*

A területen feltárt épületek között Diana körtemploma, a Jupiter-szentély, a fórum, az amfiteátrumok, a légiós tábor, a lovassági (auxiliárius) tábor, a helytartói palota ásatásokkal feltárt maradványai mellett még vannak feltáratlan területek.

a barbár támadások miatt a város hanyatlásnak indult, de a későbbi évszázadokat átépítés nélkül vészelte át

¶ Carnuntum 50 ezres várossá nőtt, a Borostyánkő utat és a limes utat összekötő kereskedelmi csomópont lett. A katonai tábor (castra legionis) körül létrejött egy civil katonaváros (canabae legionis) is, ahol a katonák családjai, valamint kereskedők és kézművesek telepedtek le. A barbár támadások miatt a város hanyatlásnak indult, de a későbbi évszázadokat átépítés nélkül vészelte át.

1898-ban közzé is tették a feltárások eredményeit, és monografikus feldolgozás is megjelent, amely több kiadást megért

¶ A rendszeres ásatások 1857-ben kezdődtek a területen. Elsőként a várfalat, illetve a porta decumanát azonosították. A castrum mellett az amfiteátrum maradványait is feltárták. A három szentélyben (Nemesis és Dolichenus szentélye, valamint a Mithraeum) szobrok és feliratos köemlékek sokaságát találták. 1898-ban közzé is tették a feltárások eredményeit, és monografikus feldolgozás is megjelent, amely több kiadást megért.

¶ A hatalmas alapterületű tábor mellett további átmeneti katonai táborok maradványait tárták fel. A település stratégiai elhelyezkedése volt az oka ezek létrehozásának, több alkalommal is innen szerveztek meg fontos hadjáratokat. A területen feltárt épületek között Diana körtemploma, a Jupiter-szentély, a fórum, az amfiteátrumok, a légiós tábor, a lovassági (auxiliárius) tábor, a helytartói palota ásatásokkal feltárt maradványai mellett még vannak feltáratlan területek.

RÖMERSTADT CARNUNTUM

¶ A Römerstadt Carnuntum nevet viselő intézmény- és épület-együttes több részből áll, közös jeggyel látogatható, de akár egyenként is megtekinthetők az egységek. A jelmondat (A múlt itt kezdődik – Die Vergangenheit beginnt hier) jól

a Római
Városnegyed
rekonstruált
épületeiben
a múlt emlékeinek
egy részét épen,
teljességükben
látogathatjuk,
ami meglepő lehet,
hiszen az igencsak
jelentős hazai római
emlékek esetében
ez a bemutatás nem
jellemző

a villa urbanában
ugyanez a „mintha
érzés” fog el
– van fonott kosár,
kenyér, levél
az asztalon, alma
és szőlő, minden,
ami lehetett ott.
Ez vajon a múlt
újratereemtése vagy
illusztrálása? Egy
laikus látogató
számára zavarba
ejtően keveredik
a valódi
és a másolat

érzékelteni, hogy itt nem csupán romok bemutatására vállalkoztak. Az 1980-as években vetődött fel a régészeti park létesítésének ötlete, 1997-ben volt az intézmény hivatalos alapítása. A Római Városnegyed rekonstruált épületeiben a múlt emlékeinek egy részét épen, teljességükben látogathatjuk, ami meglepő lehet, hiszen az igencsak jelentős hazai római emlékek esetében ez a bemutatás nem jellemző. A közfürdő termei, élénk színeket alkalmazó dekoratív falfestése, bútorai az egykor volt tereket idézik minden részletükben beleértve a lábbelitárolókat, a székeket, polcokat, szökőkutat, a pihenőpamlag matracát és henger alakú bojtos párnáját. Kevés itt az eredeti, és ahol van, például a hypocaustum esetében, a látogató zavarba esik, vajon tényleg azt látja-e, amit ott tártak fel. Lucius háza, egy polgár lakóépülete, környezete a Kr. u. 4. század életmódját illusztrálja, konyhájának tűzhelyén még koromnyomok is láthatók, pedig soha nem fűtöttek benne. A villa urbanában ugyanez a „mintha érzés” fog el – van fonott kosár, kenyér, levél az asztalon, alma és szőlő, minden, ami lehetett ott. Ez vajon a múlt újratereemtése vagy illusztrálása? Egy laikus látogató számára zavarba ejtően keveredik a valódi és a másolat.

¶ 2013-ban készült el az a nem teljesen rekonstruált épület (domus quarte), amely az egyetlen itt talált padlómozaik részleteit őrizi.

A gladiátoriskolához tartozó, fából készült gyakorló aréna mellett található a polgárváros amfiteátruma. A rekonstrukciók a kísérleti régészet módszerével készültek. Amint ezt megtudhatjuk, az épületeket a rekonstruált római kori eszközökkel, akkor használatos anyagokból emelték, még az alkalmazott építési technika is római kori volt. A fából készült bútorokat, berendezési tárgyakat kézzel faragták, a fűtésrendszer agyaglapjait rekonstruált kemencében égették ki az eredeti darabokat használva mintául, csakúgy, mint a tetőfedő cserépeket. A falképekből megmaradt jelentős részletek tették lehetővé a falak és mennyezetek eredeti dekorációjának bemutatását. A fatárgyakból nagyon kevés maradt meg, esetükben a rekonstrukció máshol megmaradt egykori tárgyak, illetve az írott és képi források alapján történt.

az épületeket
a rekonstruált
római kori
eszközökkel,
akkor használatos
anyagokból
emelték, még az
alkalmazott építési
technika is római
kori volt

Carnuntum – a fürdő rekonstrukciója

Carnuntum, a fürdő belső tere

a polgárváros területén földradar és légi felvételek segítségével fedezték fel 2011-ben a gladiátoriskola maradványait az amfiteátrum mellett

- ¶ A bécsi Ludwig-Boltzmann-Institut für Archäologische Prospektion und Virtuelle Archäologie (LBI-ArchPro) munkatársai a polgárváros területén földradar és légi felvételek segítségével fedezték fel 2011-ben a gladiátoriskola maradványait az amfiteátrum mellett. A gladiátoriskolát (Iudus) 2014-ben ásták ki, és a gyakorlóteret fából építették újra. A 14 méter belső átmérőjű (46 római láb) építményben két sorban helyezkedtek el az ülések. A 2800 négyzetméter alapterületű komplexumhoz még további épületek is tartoztak, fürdő, étkező és a tulajdonos lakása, valamint irodája. Két L alakú szárny fogta közre a belső udvart, itt voltak a gladiátorok öt négyzetméteres cellái. 2015-ben tartottak itt először a közönségnek bemutatót a Familia Gladiatoria Carnuntina csoport tagjai. Dokumentumfilm is készült az egész történetről osztrák-francia-amerikai együttműködéssel.
- ¶ A polgárvárosi amfiteátrum a városfalakon kívül található, a Kr. u. 2. század vége felé épült. A polgárvárost Hadrianus császár emelte municipium rangra (Municipium Aelium Carnuntum). Az amfiteátrum kapujának két oldalán a 25–25 méter széles lelátórészben 13 ezer néző kaphatott helyet. A magasabban elhelyezkedő ülésekhez lépcsősorok vezettek fel. A déli oldalon, kívül, egy nyolcszögletű medencét találtak, amely a 4. század végéből származott, és újrafelhasznált építőelemekből készült. Úgy tűnik, hogy keresztelőmedence lehetett, de ezt még eddig nem sikerült minden kétséget kizáróan bizonyítani. Ekkor már minden bizonnyal nem használták az amfiteátrumot eredeti funkciója szerint.
- ¶ A katonavárosi amfiteátrum az első században emelt faszerkezet volt. A 2. század elején kőből újjáépítették, jelenlegi formáját a 2. század második felében nyerhette el. Keleti és nyugati oldalán voltak a bejáratok, és mivel a katonai tábor közvetlenül mellette állt, a nyugati volt a főbejárat. Mindkét bejáratot nagyméretű kapukkal zárták.

A fatárgyakból nagyon kevés maradt meg, esetükben a rekonstrukció máshol megmaradt egykori tárgyak, illetve az írott és képi források alapján történt.

az úgynevezett Pogánykapu (Heidentor), amely a 19. század óta Carnuntum ikonikus jelképe, a polgárvárostól 900 méterre délre található

¶ Az úgynevezett Pogánykapu (Heidentor), amely a 19. század óta Carnuntum ikonikus jelképe, a polgárvárostól 900 méterre délre található, és nagy valószínűséggel II. Constantius császár uralkodása idején emelték (351–361). A kapu úgynevezett quadrifrons, négy pillér tartja két egymást keresztező átjáróval. A tömege kocka alakú, amelynek minden oldala 14,5 méter széles. Az uralkodó életnagyságúnál nagyobb szobra állhatott a talapzaton, csaknem 4,5 méter magasan.

MUSEUM CARNUNTINUM

az 1901-es alapkövetélt követően, a néhány évig tartó munkálatok után felépült Museum Carnuntinumot 1904-ben nyitotta meg személyesen I. Ferenc József

¶ A Bad Deutsch-Altenburgban a Carnuntinum Régészeti Múzeum 3300 kiállítási tárgyával Ausztriának a római kultúrával és korrall foglalkozó legnagyobb múzeuma. A Gesellschaft der Freunde Carnuntums (Carnuntum Barátai Társaság) kezdeményezésére 1885-ben alapították; Friedrich Ohmann és August Kirstein építészek tervei alapján készült el az épület, amelynek mintája a római villa típusa volt. Az 1901-es alapkövetélt követően, a néhány évig tartó munkálatok után felépült Museum Carnuntinumot 1904-ben nyitotta meg személyesen I. Ferenc József. Jelenleg időszaki kiállításokon mutatják be a több mint kétmilliós gyűjteményből válogatott tárgyakat a területen négy évszázadig tartó római élet és kultúra illusztrálásához.

A RÉGÉSZETI PARK

az objektumok közötti tájékozódást egy speciális app segíti, így szinte lehetetlen eltévedni vagy esetleg véletlenül kihagyni valamilyen látnivalót

¶ Mivel a régészeti park mintegy tíz négyzetkilométernyi területű, a látogatónak fel kell készülnie a gyaloglásra. Az objektumok közötti tájékozódást egy speciális app segíti, így szinte lehetetlen eltévedni vagy esetleg véletlenül kihagyni valamilyen látnivalót. Az információátadásra nem csak az okostelefonunk alkalmazható, a bemutatás módja is a legnagyobb mértékben segíti azt. A Heidentor esetében például a diadalkapu romjai jól példázzák az osztrák műemlékvédelem elmúlt fél évszázadát, a fejlődést, a változásokat.

A szakmai megítélése azonban vegyes, a rekonstrukciók nem nyerték el egészen a bel- és külföldi szakemberek tetszését, jóllehet minden szakmai eszközt felhasználtak, ami hitelessé tette ezeket.

Állagmegóvását a legkorszerűbb konzerválási módszerekkel végezték, környezetét rendezték, előtte a helyszíni leleteket, a Heidentor periodizációját és analógiáit bemutató tablókat helyeztek el, sőt az 1970-es évektől alkalmazott – mindmáig korszerűnek mondható – virtuális rekonstrukciót is megismerhetik a látogatók.

¶ A régészeti park területén az emlékek bemutatásának minden lehetséges módjával találkozhatunk, a konzervált romoktól egészen a teljes rekonstrukcióig. Egy-egy útrészlet bemutatásánál az azt szegélyező épületek látványa révén könnyebb elképzelni az egykorvolt várost. Az eredeti épületrészeket ötletesen egészítik ki, erre jó példa a katonavárosi amfiteátrum, ahol az eredeti cavea egy részére fémszerkezetes lelátót építettek, amelynek hátoldalán molinóra nyomtatott homlokzatrekonstrukció érzékelteti annak eredeti külsejét. 2011-ben látogatóközpont is épült, amely a megközelítést és tájékozódást jelentősen megkönnyíti.

egy-egy útrészlet bemutatásánál az azt szegélyező épületek látványa révén könnyebb elképzelni az egykorvolt várost

¶ A régészeti park kétségtelenül nagyon sikeresen működik, ezt igazolja – egyebek között – a látogatók nagy száma. Március közepétől november közepéig reggel 9-től délután 5-ig tartanak nyitva, a belépődíj nem drága, és szakaszosan is felhasználható az egész szezonban, ha a látogató úgy ítéli meg, hogy nem tud mindent egy nap alatt megnézni. A múzeumot kivéve kutyát is be lehet vinni az egész területre, persze pórázon. A polgárvárosi amfiteátrum egész évben látogatható belépődíj nélkül.

a belépődíj nem drága, és szakaszosan is felhasználható az egész szezonban, ha a látogató úgy ítéli meg, hogy nem tud mindent egy nap alatt megnézni

¶ A Carnuntum App a honlapról is letölthető, és kiváló segítőtárs a látogatásban. A régészeti park megközelítése kocsival nem okoz gondot, tömegközlekedéssel már inkább, elsősorban nekünk, magyaroknak, Bécsből és Pozsonyból vonattal, illetve busszal sokkal könnyebben megvalósítható, mint például Budapestről. Autóval mind Bécsből, mind pedig Pozsonyból mindössze fél óra az út, vagyis akár egynapos kirándulásként

Carnuntum, Castra Singularis – virtuális rekonstrukció

Carnuntum – a régészeti park részlete

is kiválóan megszervezhető a látogatás, ami könnyebb is ilyen módon, hiszen két település is osztozik az emlékeken, Petronell és Bad Deutsch-Altenburg. A petronelli Forum Culinarium római és helyi finomságokat kínál a látogatóknak. Az egész terület akadálymentes, így kerekesszéssel is könnyen bejárható.

¶ Az egész szezon alatt folyamatosan vannak rendezvények, olyanok is, amelyeket minden évben megszerveznek, mint a Római Fesztivál vagy a Gyerekek Fesztiválja. Mindezekből kitűnik, egy jól működő „üzem” a régészeti park, amelynek híre és vonzereje igen jelentős, példaként szolgálhat minden hasonló emlékegyüttes számára. A szakmai megítélése azonban vegyes, a rekonstrukciók nem nyerték el egységesen a bel- és külföldi szakemberek tetszését, jóllehet minden szakmai eszközt felhasználtak, ami hitelessé tette ezeket. A rekonstrukciók vonatkozásában leginkább az zavaró, hogy feltűnően „újak”. Nagyon is látszik rajtuk, hogy „most” készültek. Az „igazi” múlt sérült, piszkos, elhasználódott – látszanak rajta az évszázadok, évezredek. Carnuntumban minden ragyog, ép és vadonatúj. A szemléletváltás azonban hamarosan el fog jönni a közönségsikerek alapján – amikor a szakemberek a rekonstrukcióra mint illusztrációra tekintenek, ami nem akar valójában eredeti lenni vagy az eredetit helyettesíteni – csak láttatni, megértetni szeretne.

¶ Egy másik eszköz is ezt a célt szolgálja Carnuntum esetében: 3D-adatbázis készült a leletekről. A lézerszkennelt tárgyak elérhetőek az interneten, fileméretük az eredeti mintegy egy százalékára lett csökkentve, úgy, hogy közben a vizuális információ nem sérült. Több mint kétmillió régészeti lelet – többségük tudományos vizsgálata még nem történt meg – található a carnuntumi anyagban. Ezek folyamatosan gyarapodnak, hála a régészeti parkban folyó ásatásoknak. A tárgyakat a hainburgi Kulturfabrikban őrzik, abban a barokk kori dohánygyárépületben, amelyet 2005-ben helyreállítva tettek alkalmassá a célra. Mivel ezeket a leleteket a közönség nem ismerheti meg, csak töredékük kerül be valamilyen kiállításra, az osztrák kulturális kormányzat szükségesnek tartotta, hogy bemutatásukra találjon a szakma valamilyen módot.

egy jól működő „üzem” a régészeti park, amelynek híre és vonzereje igen jelentős, példaként szolgálhat minden hasonló emlékegyüttes számára

a rekonstrukciók vonatkozásában leginkább az zavaró, hogy feltűnően „újak”

Carnuntum – a Heidentor a rekonstrukció rajzával

Erre szolgál ez az adatbázis, amely kezdetben mintegy ezeröt-száz tárgyat tartalmazott, de azóta már évente kétezer újabb tárggyal gyarapodik. A teljesség tehát még messze, de mind a szakemberek, mind pedig az érdeklődők a carnuntumi ásatások folyamatosan bővülő anyagát ismerhetik meg ennek az adatbázisnak a segítségével.

¶ És ha már Hainburgot említettük, érdemes pár mondatot leírni a környékről, amely igencsak bővelkedik jeles emlékekben. A Duna túlsó partján, a Marchfelden (Morvamező) álló Schloss Hof 1726-ban Savoyai Jenő által építtetett barokk vadászkastélya a hozzá tartozó orengerie-vel, majorsággal és parkkal együtt az egyik legszebb Habsburg-császári rezidencia. Bad Deutsch-Altenburgban (amelynek magyar neve Németóvár) a Szent István által alapított plébániatemplom helyén épült a háromhajós román kori bazilika, 14. századi gótikus szentélyel. Mellette áll a román kori építészet egyik legszebb példájaként a temetőkapolna. A hainburgi vár ókori és kelta maradványai festői látványok sorát ihlették a 19. században, 1042-ben III. Henrik német császár vette el Aba Sámueltól, 1482-ben Mátyás király szerezte vissza. És végül Hainburg és Bad Deutsch-Altenburg között emelkedik az a tumulus, amelyet sokáig Attila sírjának tartottak, s amely Enea Lanfranco-ni, a kiváló hadmérnök és műgyűjtő, a Magyar Történelmi Társulat alapító tagja szerint Árpád sírját rejt.

Irodalom:

M. Kandler–M. Doneus–A. Eder–Hinterleitner–P. Melichar–W.

Neubauer–S. S. Seren: *Carnuntum – The Largest Archaeological Landscape in Austria and the Impact of Archaeological Prospection*. Heidelberg OSJ Journals, 1999. journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/ojs/pages/view/journals

F. Humer–M. Pregebauer–Frank Vermeulen–Cristina Corsi–M. Klein:

Digital heritage: proceedings of the 3th international conference dedicated on digital heritage. Universiteit Gent, 2010

Wolfgang Neubauer–Christian Gugl–Markus Scholz–Gert Verhoeven: The discovery of the school of gladiators at Carnuntum, Austria. *Antiquity*, Vol. 88. Iss. 339, 2014/3. 173–190.

Szilágyi Lenke felvétele